

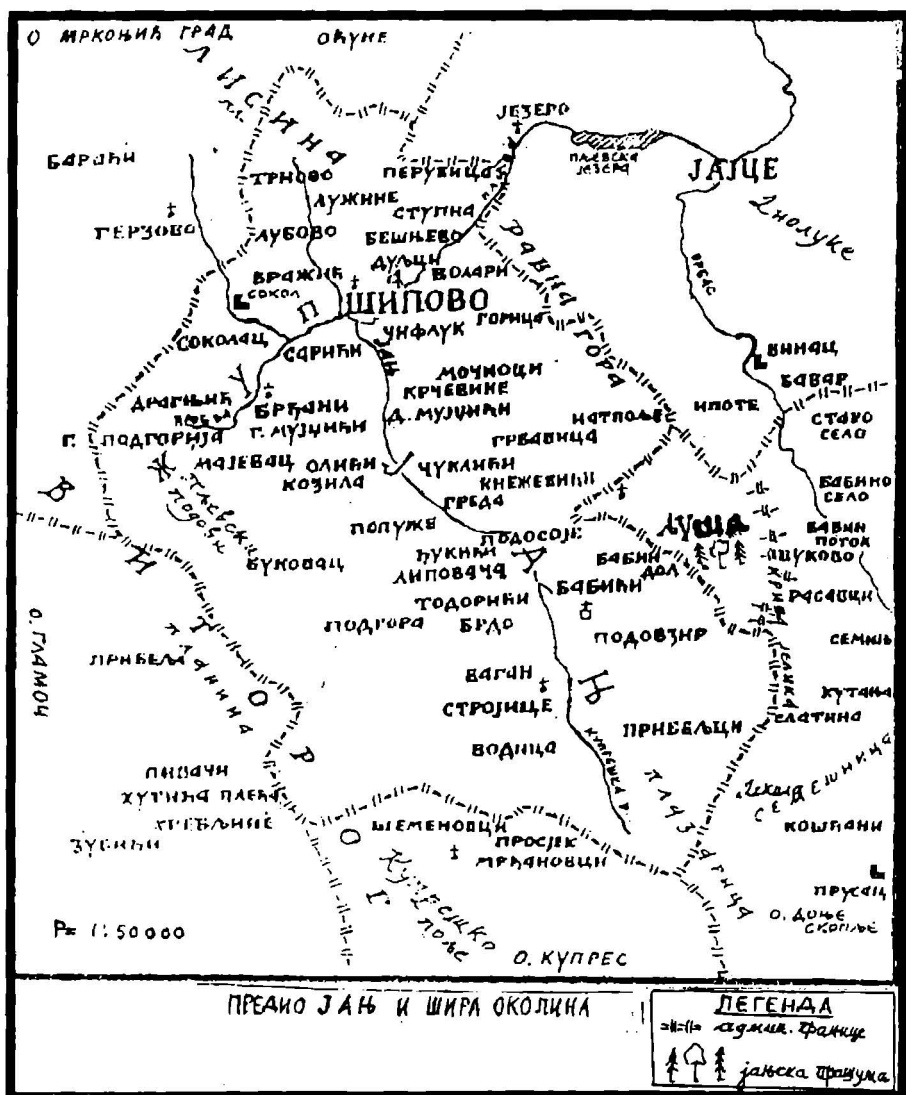
ПРИРОДНИ ФЛОРИСТИЧКИ ЈАЊСКИ РАРИТЕТ
- ПРАШУМА "ЈАЊ"

Клима на нашој планети мијењала се кроз геолошке ере, а са њеним промјенама мијењао се и биљни и животињски свијет. На Земљи су регистрована четири ледена и три међуледена доба. Према тврдњама неких научника ми се сада налазимо у једном међуледеном добу. Трагови биљака и животиња из ранијих периода земљине прошлости сачувани су у фосилима, а негдје још постоје као ендеми. Једна од четири ендемичне биљне заједнице у Европи, јесте и прашумски резерват "Јањ", у истоименој предионој цјелини, која се налази у тзв. "крајишком цепу", на крајњем западу Републике Српске. Дакле, у Европи постоје четири прашумска резервата, од којих два у Републици Српској (Перућица и прашума "Јањ"), један у Савезној Републици Југославији, тачније у Црној Гори (Биоградска гора) и један у Пољској (Бјеловешка пушча).

Јањска прашума је, у оквиру ове четири европске прашуме, најмање позната прашума широј јавности, па чак и непозната многим ауторима и научним радницима, о чему свједочи и овај примјер. У новогодишњем додатку листа "Политике" за 1999. годину - Магазину 6, аутори Владимир Пожега и Светлана Дингарац, у свом чланку под насловом "По обронцима Бјеласице: "Биоградска гора", наводе три сачуване прашуме у Европи - прашуму националног парка "Биоградска гора", за коју кажу да "је једини резерват спонтаног развоја, природе у земљи и, поред Перућице у Босни и Бјеловешке пушће у Пољској, представља **једну од посљедње три очуване прашуме у Европи**". Очигледно да тим ауторима није познато да Европа има и четврту прашуму - Прашумски резерват Јањ у Републици Српској, у којој се налази и прашума **Перућица**, дакле двије прашуме, од укупно четири прашуме на европском континенту. Ово је нужно нагласити и ради развоја туризма у Српској Републици, и то како у њеном равничарском или перипанонском дијелу, тако исто и у њеном планинском дијелу. Широј јавности је скоро непозната и предiona цјелина Јањ у којој се овај прашумски резерват налази, па је нужно да и о томе, макар само у неколико реченица, упознамо ту јавност.

Предио Јањ је једна од три изразито издвојене предione цјелине западне Босне, које имају и своје име - **Купрес, Гламоч и Јањ**; име народа који у њима живи - **Купрешани, Гламочани и Јањани**; име народне ношње -

* Др. ванредни професор Природно-математичког факултета Бања Лука.

купрешка nošnja, glamočka nošnja и jańska nošnja или jańsko ođijeło. Sve su to osnovna etnička obilježja po kojima se jedan kraj izdvaја u zasebnu predionu cjelinu, odnosno - po kojima se on razlikuje od susjednih predionih cjelina. Ovdje posebno treba naglasiti da је предіо Јањ насељен искључиво српским живљем (православне вјере), док су друге двије наведене предіоне цјелине, све до завршетка грађанско-вјерског рата у претходној Босни и Херцеговини, иако са апсолутно већинским српским живљем, имале у свом саставу још хрватског и муслиманског живља.

Јањ је у својим природно-географским и етничким границама Дејтонским споразумом, којим се рат у Босни и Херцеговини званично окончао,

остао у саставу Републике Српске са чисто српским живљем којим је насељен, док су Купрес и Гламоч, изузев њиховог незнатног дијела, припали тзв. Федерацији Босне и Херцеговине, па је у њима дошло, за једно кратко вријеме, до наглих националних и етничких промјена, јер је из њих домицилни српски живаљ (православне вјере) скоро сасвим ишчезао, и у њих се доселио (и још се досељава) живаљ несрпске националности из других крајева, па чак и Шиптари са простора Косова и Метохије. То је случај у српским крајинама уопште, гдје убрајамо и Книнску крајину, из којих је српских живаљ принудно емигрирао у новије вријеме, а у њих имигрирао несрпски живаљ. Дакле, пред нашим очима одвија се најшколскији примјер нестајања Срба са својих вјековних огњишта, тј. наставља се онај њихов егзодус који их је пратио од њиховог досељавања на Балканско полуострво, о чему документовано у једној својој студији пише др Томислав Богавац (1,-).

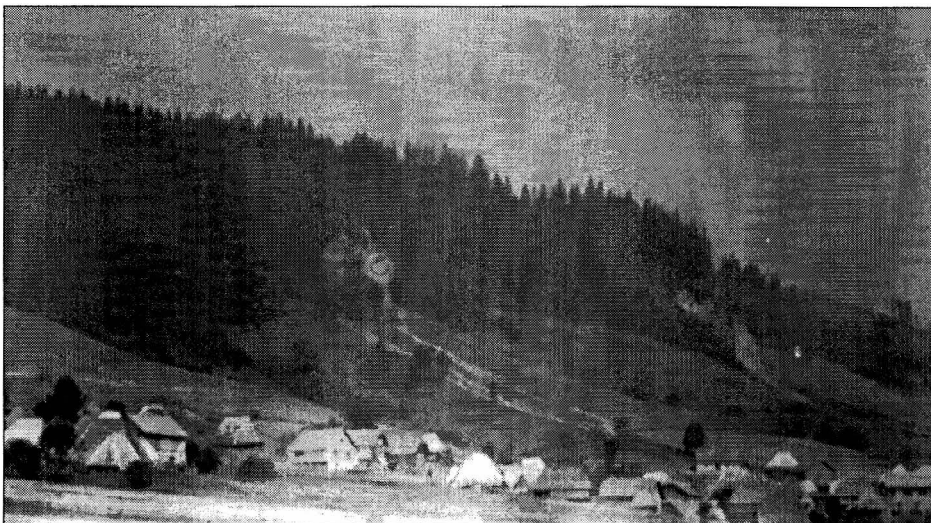
Јањ захвата скоро читав слив истоимене ријеке, десне притоке ријеке Пљеве (Пливе), која на свом ушћу у Врбас у Јајцу, прави величанствени "Пливин" водопад (2,1). Административно средиште ове предионе цјелине је Шипово, које се развило управо око ушћа ријеке Јањ у ријеку Пљеву делтастим ушћем.

Шуме и планински сувати - са чистим ваздухом и још незагађеном природом, представљају највеће природно богатство све три поменуте брдско-планинске предионе цјелине, од којих се посебно истиче Јањ. У Јању не постоји ниједно варошко, а камоли градско насеље, нити је подигнут било какав индустријски објекат, па му је природа, такође, остала интактна и чиста, чиме се не може похвалити било који предио не само у Републици Српској и бившој Босни и Херцеговини већ и шире. Јањ је са свих страна окружен шумовитим планинских појасом, који га природно одваја од двије друге предионе цјелине - Купреса и Гламоча. Према широј биљно-географској класификацији, сав тај простор западне Босне припада средњоевропској биљно-географској област (3, 50). Планински шумски покров Јања сачињавају црногоричне шуме, у којима доминира смрча ("смрчевина"), за чије стабло народ овог краја употрбљава назив "марика" (што би се могло довести у везу са Панчићевом омориком!); у незнатном броју су заступљена стабла јеле и бора, посебно у југозападном шумском појасу ове предионе цјелине. Бјелогорично дрвеће, које је помијешано са црногорицом, из које се, гледајући извана, непримјећује, сачињавају буква, дивља трешња, дивља крушка, дивакиња, калина, граб, јавор, јасен, лијеска, пасја лијеска итд. Пропланци овог шумовитог планинског појаса, по чему се посебно истиче **Виторога** (народни назив а не Виторог, како стоји у географским мапама!), располажу богатим пашњацима и ливадама.

Четинарске шуме, све до завршетка Другог свјетског рата, представљале су основну сировину за изградњу кућа и других зграда брвнара, као и основни огрјевни извор становника предионе цјелине Јањ.

Јањска прашума. Као што је на почетку овог рада наглашено, унутар шумског појаса који оквирује предиону цјелину Јањ, сачуван је један, за европски континент изузетно риједак флористички феномен - остатак терцијерне прашуме, којег смо овдје и насловили "Природни флористички јањски раритет - прашума "Јањ". Мада је ова прашума давно откривена,

она је све до данас остала скоро непозната широј јавности и још не валоризована, као што је то случај и са самом предионом цјелином Јањ.

Сл. 1. Село Љуша, иза којег се налази "јањска прашума", у прединој цјелини Јањ, јужно од Јајца (фото: Р. Ракита)

Јањска прашума се налази у југосисточном дијелу шумског појаса који опасује овај предио, на површини од око 315 ха (4, 251-256). Дубоко је увучена у овај шумски комплекс, па је приступ до ње доста отежан. Најкраћи правац од Шипова до ове прашуме води поред **глоговачког манастира** и села Бабиног Дола, уз поток Бабин До-Љушанска Рјечица, куд је просјечен пут за камионе, којим се транспортује дрво из тог шумског појаса за Шипово, а кад се већ уђе у шуму у којој се дрво експлоатише, возилом се даље не може ићи, већ пјешке, кроз густу шуму уз стрм, готово окомит нагиб терена, око 45 минута појачаног хода. Ово је један од главних узрока зашто још нема организоване посјете овом прашумском резервату и зашто није дошло до његове валоризације.

Читав резерват од 315 ха није Законом обухваћен кад је ријеч о заштити природе. Узето је само његово језгро од 57,2 ха, па је то Законом о заштити природе из 1954. године стављено под заштиту државе, што би по нашем мишљењу требало проширити на читав комплекс. Простор који се налази под заштитом државе, смјештен је између коте 1535 (јужно од Тисове косе) на југу и коте 1411 (југозападно од Перизовца) на сјеверу, те Велике и Мале Увале на западу и Столовца (к.1479) на истоку. Прашумски резерват "Јањ" има 800 м³ дрвне масе на 1 ха (док је просјек наших шума 250 м³ дрвне масе на 1ха! (5, 255)). У језгру ове прашуме, око Дубоког Потока, основну биљну заједницу сачињавају буква и јела на доломитној подлози. У средишњем дијелу тог језгра као крпе издвајају се: **заједница горског јавора, бријеста и јасена** на потезу југ-сјевер; **заједница бора** на кречњачком доломиту западно од Мале Увале; **заједница прашумске смрче** у средини

језгра, сјеверно од Тисове косе и **заједница смрче** (најраспрострањенијег четинарског дрвећа у јањским четинарским шумама) на гребену између коте 1535 и Пожара (к.1405) југоисточно од Столовца.

*Сл. 2. Део "јањске прашуме" на истоку предигоне цјелине Јањ,
јужно од Јајца (фото: Р. Ракита)*

Нешто даље од овог прашумског језгра је и чувено одмаралиште бившег председника СФР Југославије Јосипа Броза Тита - Копривница, недалеко од Бугојна, а у близини Купрешких врата, што само по себи говори, у каквом природном амбијенту се налази и јањска прашума.

* * *

Јањску прашуму - тај природни раритет не само код нас већ и у Европи, треба што прије учинити приступачном љубитељима природних знаменитости и широј јавности уопште. Прво треба изградити добар пут, како би се до ње, или макар што ближе њој, могло доћи моторизованим превозним средствима, а кроз саму шуму означити маркицију, посебно на оном дијелу пута, који буде намијењен за пјешаке. Већ од Шипова требало би поставити путоказе помоћу стрелица и натписа који би показивали пут у правцу глоговачког манастира и ове прашуме. Требало би је чешће рекламирати и преко средстава јавног информисања-телевизије, радија и дневне штампе, што не би остало без одјека. До сада, колико нам је познато, није било организованих посјета овој прашуми, као што су, нпр. ђачке и студентске екскурзије, радни колективи или, пак, научни скупови, изузимајући један научни скуп који је августа 1998. године одржан у Шипову, у организацији Републичког Урбанистичког завода из Бање Луке - под називом "Јетна школа урбанизма Шипово '98". Вођа пута учесника тог скупа у ову прашуму био је аутор ових редова, који је на свом факултету (Природно-математички факултет у Бањој Луци) предложио да се ова прашума уврсти

међу објекте за извођење теренске наставе студената географије и туризмологије (вјероватно и биологије) што је и прихваћено. Циљ овог рада је управо - рекламирање јањске прашуме.

БИЉЕШКЕ

1. Види: Томислав Богавац - **Нестајање Срба**, "Просвета" Ниш 1994.
2. Види: Раде Ракита - **Пљевска језера**, сепарат из Гласника Српског географског друштва, св. LXV/2, Београд 1985. гдје је дато објашњење да се ова ријека у народу који живи у њеном сливу искључиво зове Пјева, а не "Плива", како је погрешно крсте средства јавног информисања и савремена администрација, а под њиховим утицајем и градско становништво, посебно оно римокатоличке и исламске вјероисповијести.
3. Б. Ж. Милојевић - **Наши предели**, св. 8, Мала библиотека Српског географског друштва, Београд 1949., такође истиче, да је шире подручје западног дијела Босне веома богато шумом.
4. Б. Фабијанић - М. Сердаревић - **"Друштвено-економска оправданост заштите шумског резервата "Јањ" као строгог природног резервата"**, Наше старине, XVI - XVII, Сарајево 1984, одредили су грубе границе ове прашуме.
5. Ибидем.

Summary

Раде Ракита

ПРИРОДНИ ФЛОРИСТИЧКИ ЈАЊСКИ РАРИТЕТ - ПРАШУМА "ЈАЊ"

У овом раду се говори о једном ријетком флористичком феномену у европским релацијама - **јањској прашуми** у западној Босни (у Републици Српској) и о предјелу Јањ, са неким својим изразитим етничким обиљежјима, не мање занимљивим са научног и туристичког становишта од саме прашуме, која га издвајају у засебну предиону цјелину. У Европи постоје свега четири прашумска резервата, остаци терцијарне флоре (Бјеловешка пушча у Пољској, Биоградска гора на обронцима планине Бјеласице у СР Југославији - на подручју Црне Горе и двије на подручју Републике Српске - Перућица и јањска прашума). Ова последња је скоро непозната широј јавности, а тиме и невалоризована. Приступ јој је отежан, а и далеко је од важнијих комуникација као и сам предео у којем се налази, гдје леже главни узроци што није посјећена, а тиме и валоризована. Задатак овог рада управо лежи у томе - да је презентира широј јавности и да подстакне надлежне друштвено-политичке органе да учине више напора како би била што привлачнија за све оне који воле природне ријеткости и да отворе пут ка њеној валоризацији.